

روزنامه‌نگاری در جهان معاصر

دکتر عباس اسدی

عضو هیات علمی گروه ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی
رئیس پژوهشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

انتشارات آثار فکر

تهران - ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه	: اسدی، عباس، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: روزنامه‌نگاری در جهان معاصر/تالیف عباس اسدی.
مشخصات نشر	: تهران: آثار فکر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۴۴ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۹۲-۱۲-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: روزنامه‌نگاری
رده بندی کنگره	: PNC۱۳۹۳۴۷۷۵ / الف۴۶,۹
رده بندی دیویی	: ۴/۰۷۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۶۴۵۸۹

این کتاب با همکاری پژوهشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی منتشر شده است.

روزنامه‌نگاری در جهان معاصر

تالیف: دکتر عباس اسدی

انتشارات آثار فکر

صفحه‌آرا: منیرالسادات حسینی

ویراستار: منیژه پونکی

چاپ سوم: ۱۳۹۶

تیراژ ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۹۲-۱۲-۳

● تهران: خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان وحید نظری - پلاک ۹۹

تلفن: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵ / نمابر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

قیمت ۲۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه.....	۵
بخش اول: روزنامه‌نگاری و قبض و بسط گفتمان‌ها	۱۱
۱. نقش روزنامه‌نگاری در زایش و تکامل گفتمان‌ها.....	۱۳
۲. خویشاوندی روزنامه‌نگاری و سیاست.....	۴۳
بخش دوم: وضعیت روزنامه‌نگاری در جهان و ایران	۴۷
۱. جایگاه روزنامه‌نگاران بین‌المللی در روابط بین‌المللی.....	۴۹
۲. جایگاه حقوقی روزنامه‌نگاران آزاد در ایران و فرانسه.....	۸۹
۳. بررسی تحلیلی رسانه‌های فرانسه.....	۱۰۵
بخش سوم: شیوه پوشش خبری رسانه‌های غربی	۱۳۹
۱. نحوه پوشش خبری جنبش وال استریت در رسانه‌های خبری.....	۱۴۱
۲. نقش رسانه‌های آمریکا در انتخابات ریاست جمهوری.....	۱۶۱
بخش چهارم: روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه	۱۹۱
۱. چالش‌های روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه.....	۱۹۳
۲. اینترپرس سرویس؛ یک خبرگزاری جهانی برای کشورهای جهان سوم.....	۲۰۳
بخش پنجم: کارکرد و ماهیت خبرگزاری‌ها در ایران	۲۳۱
۱. نظام حقوقی خبرگزاری‌ها و شبه خبرگزاری‌ها در ایران.....	۲۳۳
۲. وضعیت روزنامه‌نگاری دانشجویی در ایران و جهان.....	۲۷۵
بخش ششم: دو ژانر تاثیرگذار در روزنامه‌نگاری	۲۷۹
۱. نقش روزنامه‌نگاری تحقیقی در گسترش رفاه اجتماعی.....	۲۸۱
۲. پرتره؛ ژانر جدید روزنامه‌نگاری.....	۳۱۳
منابع	۳۳۷

تقدیم:

به تو فرزندم!
که نواختی در خرداد آهنگ امید در زندگی
و همچنین به تو همسرم!
که جوانه زدی عشق را در فصل خزان

مقدمه

کتاب حاضر مجموعه‌ای از ۱۳ مقاله در حوزه روزنامه‌نگاری است که در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ - ۱۳۸۹ توسط نگارنده به تحریر در آمده و در فصلنامه‌های علمی - پژوهشی یا علمی - تخصصی و یا به مناسبت‌های مختلف منتشر گردیده است. چیزی که این مقالات را انسجام و وحدت می‌بخشد، علاوه بر موضوع آنها، یعنی روزنامه‌نگاری، رویکرد حاکم بر آنهاست که یک رویکرد بین‌المللی است. به عبارتی، نوشتارهای منتشره در این کتاب، با توجه به تعدد و تنوع آنها، به گونه‌ای معرف روزنامه‌نگاری در جهان معاصر می‌باشند.

از آنجا که مقاله‌های مذکور در سال‌های اخیر مورد مراجعه دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی بوده و امکان دسترسی به آنها به آسانی میسر نبوده و گاه نیز غیر ممکن می‌بود، لذا به درخواست بسیاری از دانشجویان و پژوهندگان رشته روزنامه‌نگاری و علوم ارتباطات در یک مجموعه مستقل انتشار یافته است.

مقاله‌های انتخاب شده برای این مجموعه در شش بخش تنظیم شده اند که هر مقاله خود فصلی مستقل می‌باشد. با این که چینش مقاله‌های هر بخش براساس ربط موضوعی آنها صورت گرفته، اما هر یک از بخش‌ها را می‌توان به طور مستقل نیز مورد مطالعه قرار داد.

بخش اول حاوی یک فصل بنیادی و نظری است که به ارائه یک دیدگاه جدید در زمینه روزنامه‌نگاری به خصوص در روزنامه‌نگاری بین‌المللی می‌پردازد. این مقاله در قالب کرسی‌های نظریه‌پردازی در دانشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی ارائه شده است. هدف از برگزاری این کرسی‌ها فراهم کردن زمینه‌های لازم برای ارائه اندیشه‌های نو بوده است. کرسی مذکور در حضور نماینده محترم دانشکده در شورای کرسی‌های نظریه‌پردازی دانشگاه و دو ناقد گرامی و همین طور در جمع حاضران علاقه‌مند برگزار شد. در نهایت مقاله نگارنده، پس از انجام اصلاحات لازم، در مجموعه مقالات «کرسی‌های نظریه‌پردازی» دانشگاه علامه طباطبائی به چاپ رسید.

در این مقاله، تلاش شده تا فرایند زایش و تکامل گفتمان‌ها و همین طور نحوه قبض و بسط آنها ارائه شود. این مقاله مدعی است که هر گفتمانی حاصل رابطه رویدادها و تفسیرهاست. بدین معنی که هر گفتمانی هویت خود را در بستر تفسیرها کسب می‌کند. از آنجایی که تفسیرها بر محور «استدلال عقلایی» و «مباحثه انتقادی» استوار بوده و یکی از اشکال انعکاس آگاهی‌های اجتماعی به شمار می‌آیند، در نتیجه میدانی برای برخورد منجر افکار و عقاید بوجود می‌آورند که به ایجاد دیالوگ میان روزنامه‌نگاری و جامعه منجر می‌شود. در واقع، روزنامه‌نگاری از طریق تفسیر، با رویدادها وارد مباحثه می‌شود و پرسش‌هایی را پیش روی آنها می‌نهد و در هندسه و مفاد آنها دگرگونی می‌افکند و این امر سرانجام منجر به زایش گفتمان می‌شود. در واقع، بسیاری

از مسائلی که در یک جامعه به صورت «گفتمان» در می‌آیند، مسائلی هستند که از سوی رسانه‌ها مورد تحلیل و تفسیرهای مکرر قرار می‌گیرند. این مقاله، با رویکرد تحلیلی - توصیفی، می‌خواهد به این سؤال پاسخ دهد که «تفسیر» به عنوان یک ژانر مهم روزنامه‌نگاری چگونه در تولید گفتمان‌ها عمل می‌کند و چگونه گفتمان‌ها دچار قبض و بسط می‌شوند و این وضعیت در سطح روزنامه‌نگاری بین‌المللی چگونه اتفاق می‌افتد؟

گفتنی است که در این بخش مقاله‌ای کوتاه نیز با عنوان «خویشاوندی روزنامه‌نگاری و سیاست» آورده شده است. این مقاله قبلاً در قالب سخن سردبیر توسط نگارنده، برای ویژه‌نامه ارتباطات بین‌المللی فصلنامه سیاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی نوشته شده که سردبیری آن را بر عهده داشته است.

در بخش دوم نیز سه مقاله گنجانده شده است. مقاله نخست این بخش به «جایگاه روزنامه‌نگاران بین‌المللی در روابط بین‌المللی» پرداخته است. چنان که می‌دانیم روزنامه‌نگاران بین‌المللی، از «ناظران» و «بازیگران» بسیار موثر در عرصه‌های بین‌المللی شناخته می‌شوند. مطبوعات و رسانه‌های بزرگ بین‌المللی هر روز دو یا چند صفحه، را وقف مسائل بین‌المللی می‌کنند و اخبار و عقاید روزانه مربوط به آن را تحلیل می‌کنند و از آن مبنایی برای داوری به دست می‌دهند و بدین ترتیب، بر روابط دولت‌ها و مذاکرات مقامات تاثیر می‌گذارند. این در حالی است که، کشور ما در حال حاضر فاقد روزنامه‌نگارانی متخصص و مجرب در حوزه‌های خاص بین‌المللی است. این مقاله، با رویکرد تاریخی و تحلیلی، می‌خواهد ضمن بررسی نقش روزنامه‌نگاری بین‌المللی در معادلات بین‌المللی، به این سؤال پاسخ دهد که چرا روزنامه‌نگاران ایران در این معادلات هنوز جایگاهی کسب نکرده‌اند؟

مقاله دوم بخش دوم به «جایگاه حقوقی روزنامه‌نگاران آزاد در فرانسه و ایران» می‌پردازد و وضعیت حرفه‌ای آنها را با تاکید بر وضعیت روزنامه‌نگاران آزاد در فرانسه و در مقایسه با وضعیت روزنامه‌نگاران ثابت بررسی می‌کنند. به طور کلی این مقاله دو هدف عمده را دنبال می‌کند: نخست، بهتر و بیشتر شناساندن حرفه روزنامه‌نگاری آزاد در ایران و تبیین جایگاه اجتماعی و تعریف حقوق حرفه‌ای این بخش از روزنامه‌نگاری و متحد کردن روزنامه‌نگاران آزاد و دوم آگاه کردن جامعه حرفه‌ای روزنامه‌نگاری از تبعیض‌های رو به رشد نسبت به روزنامه‌نگاران آزاد و راه‌های مقابله با این تبعیض‌ها.

مقاله سوم این بخش نیز رسانه‌های فرانسه را به طور تحلیلی بررسی می‌کند. با مطالعه این مقاله شناختی نسبتاً جامع از رسانه‌های این کشور و کارکرد آنها بدست می‌آید.

بخش سوم هم حاوی دو مقاله است. مقاله نخست به «بررسی پوشش خبری جنبش وال استریت در رسانه‌های خبری» پرداخته است. با مطالعه این مقاله متوجه می‌شویم که جنبش وال استریت نشان داد که امروز اقلیتی کوچک یک درصدی، در تمام مصادر قانونی، اجرایی،

قضایی و مالی آمریکا رسوب کرده و توان دخالت مردم آمریکا در سایر امور را نیز مسدود و غیرقابل عبور ساخته است؛ این اقلیت کم شمار با استفاده از فعالیت‌های رسانه‌ای و عصر ارتباطات نه تنها هر روز اولویت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مردم آمریکا را تعیین می‌کند، بلکه سبک و روش زندگی دلخواه خود را بر اکثریت ۹۹ درصد تحمیل کرده است. همچنین جنبش وال استریت نشان داد که رسانه‌های آمریکایی از همان ابتدای شکل‌گیری این جنبش، همزمان دو استراتژی را دنبال کرده‌اند؛ نخست، سانسور خبری و جلوگیری از انتشار این وقایع و رویدادها، دوم، سرایت اعتراض به مسائل دیگر؛ بدین ترتیب می‌توان گفت که، نهادهای رسانه‌ای این کشور، رابطه نزدیک با نظام سیاسی، امنیتی و نظامی دارند و در روند این جنبش، مسایل را از زوایای نگاه مقامات و مسئولان آمریکایی منعکس کرده و می‌کنند. در واقع، این رسانه‌ها در روایت ابعاد مختلف این جنبش، به صورت تک صدایی و تک آوایی عمل کرده و می‌کنند. در این مقاله کوشش شده تا به این سؤال پاسخ داده شود که رسانه‌های آمریکایی اخبار جنبش وال استریت را چگونه پوشش داده و می‌دهند؟

مقاله دوم این بخش درباره «نقش رسانه‌های آمریکا در انتخابات ریاست جمهوری» است. در هر دوره از انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، بحث در باره تاثیر رسانه‌ها در جهت‌گیری سیاسی رای دهندگان شدت می‌یابد. اما تفاوت دوره اخیر با دوره‌های گذشته، در این است که این بار دسترسی وسیع‌تر مردم آمریکا به منابع خبری متعدد در اینترنت، باعث شده که این رسانه، نقش و تأثیر شبکه‌های سنتی (رادیو، تلویزیون و مطبوعات) را تحت الشعاع قرار دهد. بدین ترتیب، به نظر می‌رسد که در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۲ رسانه‌های سنتی در مقایسه با گذشته، تأثیر کمتری بر رأی دهندگان داشته‌اند. در واقع، اگر در انتخابات گذشته، رسانه‌ها بر نظریات رای دهندگان تأثیر می‌گذاشت، اما این بار، این نظریات رأی دهندگان بود که بر رسانه‌ها تأثیر می‌گذاشت. از جمله مباحث دیگری که در این دوره از انتخابات، در مورد رسانه‌های آمریکایی مطرح می‌شد، آن بود که مبارزات انتخاباتی ۲۰۱۲ برای روزنامه‌نگاران بهترین و در عین حال بدترین دوران بود؛ زیرا از نامزدها، جز سخنرانی‌های تکراری بدون اینکه اخبار تازه‌ای در بر داشته باشند، چیزی دیگری نمی‌شنیدند. همین‌طور، رسانه‌های این کشور به جای به چالش کشاندن نامزدها، صرفاً به انعکاس نظریات آنها می‌پرداخته، که در نتیجه، این امر به ایفای وظایف حرفه‌ای و رضایت مخاطبان منجر نمی‌شد. بنابراین در این مقاله کوشش شده تا به این سؤال پاسخ داده شود که رسانه‌های آمریکا چقدر و چگونه در تعیین سرنوشت انتخابات ریاست جمهوری این کشور تأثیر می‌گذارند؟

بخش چهارم نیز در برگیرنده دو مقاله است. مقاله نخست به «چالش‌های روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه» می‌پردازد. در این مقاله، نویسنده در صدد بررسی و تجزیه و تحلیل وضعیت و دغدغه‌های روزنامه‌نگاری، در کشورهای در حال توسعه است. به عبارتی، آن چه که در این

مقاله مورد توجه قرار گرفته، تشریح برخی مشکلات و دغدغه‌هایی است که روزنامه‌نگاران کشورهای در حال توسعه با آن دست به گریبانند. این مشکلات، برای همه روزنامه‌نگاران کشورهای در حال توسعه، چه مرد و چه زن، مشابه و یکسان است. این مشکلات به خصوص برای روزنامه‌نگارانی که کشورشان در سال‌های اخیر به استقلال رسیده و یا به تازگی از نفوذ سیطره قدرت‌های استعماری آزاد شده، بیشتر محسوس است. در کشورهای در حال توسعه و به ویژه در کشورهای مستعمره، استعمار سال‌ها، مانع و مزاحم رشد و توسعه روزنامه‌نگاری مستقل و خاص بوده است. بنابراین در شرایط کنونی، چند عامل روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه را مورد تهدید قرار داده و می‌دهد، که برخی از مهم‌ترین آنها در این مقاله تشریح شده‌اند.

در مقاله دوم بخش چهارم، نگارنده درصدد یافتن پاسخ این پرسش است که خبرگزاری اینترپرس سرویس به عنوان یک خبرگزاری برای کشورهای جهان سوم، چگونه توانسته سلطه خبری خبرگزاری‌های بزرگ کشورهای غربی را تعدیل کند و به صورت یک رقیب جدی در برابر آنها ظاهر شود؟ نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که خبرگزاری اینترپرس سرویس به عنوان یک خبرگزاری مهم جهان سومی، توانسته نقش عمده‌ای، در جریان بین‌المللی اخبار و گفتمان غالب بر این جریان، ایفا کند. به عبارتی، این خبرگزاری با استفاده از امکانات موجود و با بهره‌گیری از مفاهیم بنیادی و شیوه روزنامه‌نگاری توسعه‌ای - انتقادی و همین‌طور با اتخاذ خطمشی مستقل خبری، نابرابری و عدم تعادل اطلاعات بین‌المللی را به طور جد، به چالش کشانده است. در واقع، امروز، اینترپرس سرویس در دنیای اخبار و اطلاعات بین‌المللی، به زبان و صدایی تبدیل شده که بیانگر آرزوها، آرمان‌ها، ایده‌ها، خواست‌ها، مطالبات و تلاش‌های کشورهای جهان سوم است.

برای بخش پنجم دو مقاله در نظر گرفته شده است که نخستین مقاله آن به «نظام حقوقی خبرگزاری‌ها و شبه خبرگزاری‌ها در ایران» می‌پردازد. خبرگزاری‌ها یکی از مهم‌ترین منابع خبری به شمار می‌آیند. پیشرفت فناوری‌های ارتباطی از جمله اینترنت، تحولی عمیق در ابعاد فنی و حقوقی خبرگزاری‌ها بوجود آورده، به طوری که در چند سال اخیر، در ایران، به کمک اینترنت، سایت‌های خبری نوینی پدید آمده‌اند که نام خود را «خبرگزاری» نهاده‌اند، بدون آن که شرایط و ساختارهای حرفه‌ای و حقوقی «خبرگزاری» را داشته باشند. اکثر آنها از نظر «کارکرد»، «ماهیت»، «مالکیت» و «نظام حقوقی» وضعیت چندان روشنی ندارند و شاید بتوان عنوان «شبه خبرگزاری» برای آنها در نظر گرفت. در واقع، استقلال تحریریه و مسائل حقوقی و مالی، از جمله چالش‌های پیش روی خبرگزاری‌ها در ایران هستند. این مقاله، به ارزیابی جایگاه حقوقی خبرگزاری‌ها در ایران پرداخته که هدف آن، کوشش برای دستیابی به یک تعریف علمی و حقوقی از خبرگزاری‌ها و تبیین جایگاه و کارکرد حرفه‌ای و حقوقی آنها و بررسی میزان استقلال و آزادی فعالیت‌های حرفه‌ای خبرگزاری‌ها بوده است.

در مقاله دوم این بخش با عنوان «وضعیت روزنامه‌نگاری دانشجویی در ایران و جهان» یک مقایسه تحلیلی صورت گرفته و ضمن بررسی نقاط ضعف و قوت روزنامه‌نگاری دانشجویی در ایران، راهکارهای مناسب برای ارتقاء این نوع روزنامه‌نگاری ارائه شده است.

در بخش ششم نیز دو مقاله با رویکرد نظری و تجربی ارائه شده‌اند. در مقاله نخست «نقش روزنامه‌نگاری تحقیقی در گسترش رفاه اجتماعی» مورد توجه قرار گرفته است. فساد در جوامع بشری قدمتی به اندازه تمدن داشته و همچنان یکی از مسائل گریبانگیر بسیاری از کشورهای جهان می‌باشد. فساد لطمه‌های جبران‌ناپذیری به توسعه و رفاه اجتماعی وارد می‌کند، اعتماد عموم به یکدیگر را تضعیف می‌نماید و سبب از میان رفتن بخش هنگفتی از سرمایه اجتماعی و منابع عمومی می‌شود. مبارزه با فساد، یکی از وظایف و رسالت‌های جهانی روزنامه‌نگاران به شمار می‌آید. رسانه‌های مستقل با افشاگری مفاسد و زوایای پنهان زد و بندها، ضمن کمک به شفاف‌سازی در جامعه، برابری فرصت‌ها و رفاه اجتماعی را برای تمامی شهروندان فراهم می‌کنند. تحت فشار رسانه‌های مستقل، تعهدات دولت‌ها و مقامات مسئول در مبارزه با فساد عملی می‌شود. روزنامه‌نگاری تحقیقی یکی از انواع روزنامه‌نگاری است که منحصرأ در جستجوی «فساد» و برملاء کردن آن است. این مقاله که رویکرد نظری - عملی دارد، به دنبال یافتن پاسخ این سؤال است که روزنامه‌نگاری تحقیقی چگونه می‌تواند با فساد به عنوان یکی از موانع رفاه اجتماعی مبارزه کند؟

مقاله دوم این بخش با عنوان «پرتره؛ ژانر جدید روزنامه‌نگاری» می‌کوشد به معرفی یک ژانر جدید روزنامه‌نگاری و تشریح ویژگی‌ها و شیوه‌های نگارش آن بپردازد. پرتره، ژانر جدید روزنامه‌نگاری است که به تجزیه و تحلیل همه جانبه یک شخصیت معروف یا گمنام تاثیرگذار در یک زمان خاص می‌پردازد، تا او را در جهت شناخت خود و شناساندن او به دیگران یاری دهد. تهیه یک پرتره جذاب و اثرگذار طی یک فرایند سه مرحله‌ای حاصل می‌شود: «تحقیق»، «مشاهده» و «مصاحبه». در واقع در سایه همزمان این سه عنصر است که پرتره نویسی می‌تواند با چشمان شکافته و تیزبین، تاریکی‌های اندرون هرکس و ناکس را ببیند و با واژه‌ها، دل مجروح و خاطر شوریده، فریادهای ناامید و شب‌های پرمحنت و بی سحر آنها را در کنار آرزوها و موفقیت هایشان به تصویر بکشد. ضرورت انجام این تحقیق، این بود که این ژانر جدید روزنامه‌نگاری هنوز برای روزنامه‌نگاران کشورمان ناشناخته مانده و جای آن در مطبوعات ایران همچنان خالی است. بنابراین، مقاله حاضر می‌کوشد تا با معرفی و تشریح ویژگی‌های پرتره و آموزش آن، به تقسیمات ژانرهای روزنامه‌نگاری بیفزاید و آغازگر راهی باشد، تا به دانش حرفه‌ای روزنامه‌نگاران کشورمان بیفزاید و کیفیت فعالیت حرفه‌ای آنها را ارتقا دهد.

امید است انتشار این اثر، بحث‌های بیشتر و جدی تری را در حوزه روزنامه‌نگاری پدید آورد و بتواند نگاه متفاوتی به برخی ابعاد روزنامه‌نگاری در جهان معاصر ارائه کند.

در پایان، فرصت را مغتنم می‌دانم تا از الطاف و مساعی جناب آقای مصطفی میرحسینی مدیر محترم و فرهنگ مدار انتشارات «آثار فکر» سپاسگزاری نمایم. همچنین از همکاران گرامی ایشان به خصوص سرکار خانم منیر السادات حسینی به خاطر طراحی و صفحه آرایی کتاب تشکر می‌کنم.

عباس اسدی

آبان ماه ۱۳۹۳